

Případ Břeclavské aleje aneb jak peníze na ochranu přírody zaplatily likvidaci ohrožených tvorů

Alej podél cesty z jihomoravského městečka Valtice k Bořimu lesu patří mezi vyhlášené lokality brouků. Několik desítek stromů starých jírovců tu hostilo tak široké spektrum chráněných a ohrožených druhů hmyzu, že většina rezervací jen bledne závistí. Břeclavská alej lemuje starou cestu na Břeclav, po které dnes chodí jen málokdo. Přesto se tento poklidný kout naší vlasti nedávno několikrát dostal do médií. Kauza Břeclavské aleje je totiž exemplární ukázkou selhání státní ochrany přírody i nekvalifikovanosti „ochrany přírody“ nestátní. Aby bylo možno v budoucnosti podobným přehmatům předejít, je žádoucí s událostmi v Břeclavské aleji seznámit také čtenáře Živy a zároveň uvést několik pravidel, jimiž by se měla řídit péče o lokality obývané ohroženými organismy vázanými na staré stromy.

Břeclavská alej je jedním z posledních míst v České republice, kde lze spatřit kriticky ohrožené tesaříky *Stictoleptura erythroptera* (obr. 4) a *Necydalis ulmi* (obr. 1 a na 1. str. obálky). Larvy těchto krásných a vzácných brouků se vyvíjejí v obnaženém dřevě živých listnatých stromů, nejčastěji ve stěnách dutin a trhlín. Na této lokalitě jim zachutnalo dřevo starých jírovců madalů (*Aesculus hippocastanum*), jejichž dutiny tu vůbec obývá mimořádně bohaté spektrum saproxylických organismů. Doložen je tady výskyt 7 zvláště chráněných druhů hmyzu a 16 druhů považovaných u nás za ohrožené vyhynutím (tab. 1).

Až na pozornost sběratelů si zdejší brouci donedávna neměli nač stěžovat. Jenže v r. 2009 byly, během jediného říjnového dne, vykáceny stromy mezi Valticemi a železniční tratí, tedy více než dvě třetiny délky aleje. Skácené stromy byly odvezeny a seštěpkovány, na úseku dlouhém asi 600 m bylo „z ekologických důvodů“ ponecháno 9 stojících jírovců a několik ležících kmenů. Hned poté – snad aby se předešlo nekontrolovanému množení roháčů a nosorožků – byly odfrézovány i pařezy. Místo jírovců byly vysazeny mladé lípy. Ležící dřevo záhy odvezli shánčliví občané na topení. Ponechané stojící stromy jsou ve velmi špatném zdravotním

stavu, brzy odumřou a většina aleje bude po dlouhá desetiletí bez starých stromů. A tedy i bez svých dosavadních obyvatel.

V tomto případě rozhodnutí nesázet ne-původní dřeviny (jírovec madal) udělalo ohrožené fauně medvědí službu. Není totiž vůbec jisté, zda lípy budou schopny hostit podobné spektrum saproxylických organismů jako jírovec, které jsou navíc poměrně krátkověké, a tak vhodná mikrostano-viště (dutiny, trhliny) vytvářejí relativně brzy. Nejlepší volbou by býval byl dub cer (*Quercus cerris*). Ač méně vhodný ze sadovnického hlediska, je schopen hostit nejen všechny dosavadní obyvatel Břeclavské aleje, ale i mnoho dalších ohrožených druhů. O tom, které druhy se do aleje zhruba po sto letech případně zase nastěhují, však rozhodne hlavně hospodaření v nedalekém Bořim lese a péče o další aleje v okolí. Břeclavskou alej totiž obývá (nebo spíše obývalo) bohaté spektrum saproxylických organismů především díky tomu, že je součástí rozsáhlejšího komplexu s donedávna bohatým výskytem starých stromů. Ten je na několika místech propojen s jihomoravskými luhy a jeho těžištěm je právě Boří les a staré aleje, které z něj vybíhají. Naděje na přežití citlivých druhů v celém komplexu ale nejsou valné.

Boří les je unikátní cerová doubrava na písku. Má dokonce svého endemita: na ceru tu žije kříš *Fagocyba cerricola* (obr. 5), který není znám ze žádného jiného místa na světě. Dále tu žijí jasoň dymnivkový (*Parnassius mnemosyne*), krasci *Eurythya quercus* a *Acmaeodera degener*, tesařík obrovský (*Cerambyx cerdo*) a mnoho dalších obyvatel starých dubů. Ti jsou v okolních lužních lesích nejspíš odsouzeni k vymření, neboť mohutné duby v nich rychle odumírají a neexistuje za ně náhrada. V Bořim lese se najdou i vhodné mladší stromy, a tak by tu fauna starých dubů mohla mít více šancí. Jenže mezi ochránáři jaksí není chuť se území věnovat. Z nepochopitelných důvodů byl do soustavy Natura 2000 zařazen jen nepatrný zlomek Bořimho lesa (zahrnující národní přírodní památku Rendezvous a její bezprostřední okolí) a nepočítá se ani se zahrnutím Bořimho lesa do připravované CHKO Soutok. Území – v péči státního podniku Lesy České republiky – už desítky let poškozují holoseče obvykle následované výsadbami borových monokultur. Právě zde by přitom bylo snadné a žádoucí obnovit hospodaření ve tvaru tzv. středního lesa (viz též Živa 2006, 3: XLV nebo 2010, 2: XXXIV). Státní podnik by tak mohl naplnit své hlasité proklamace o „ekologickém pilíři“ svého hospodaření.

Vraťme se ale k Břeclavské aleji a podívejme se na řetězec drobných a větších selhání, který vedl k jejímu vykácení. „Obnovu“ aleje iniciovala obecně prospěšná společnost Biosférická rezervace Dolní Morava na základě materiálu Management plán Lednicko-valtického areálu. O dotaci požádal správce aleje státní podnik Lesy

1

1 Neobvykle vypadající tesařík – polokrovečník *Necydalis ulmi* měl v Břeclavské aleji jedno z posledních míst výskytu v České republice. Foto P. Jelínek

ČR, který si na kácení a obnovu najal dodavatelskou firmu. Akce stála 1 188 033 Kč a byla hrazena z evropského operačního programu Životní prostředí. Likvidaci ohrožených druhů tedy zaplatily peníze určené k ochraně přírody. Podmínkou udělení projektu bylo jeho schválení Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR). Ta byla o hodnotě aleje informována minimálně jednou, a to ve zprávě o výskytu tesaříka *Necydalis ulmi*, kterou začátkem tisíciletí sama zadala. Pro objektivitu je třeba uvést, že regionální pracoviště AOPK ČR byla ke své běžné agendě nucena v rychlosti a pod tlakem žadatelů schvalovat desítky žádosti o financování projektů z citovaného operačního programu. Takže nejde bohužel o jediný přehmat. Další zúčastněnou organizací je Biosférická rezervace Dolní Morava, o. p. s. Jak plyne z oficiálního vyjádření zveřejněného na internetu, bylo vedení obecně prospěšné společnosti o výskytu vzácných brouků v aleji informováno. Ve stejném vyjádření je poklidná polní cesta účelově označena jako „frekventovaná“, uvedeno také je, že stromy za tratí (tedy v necelé třetině aleje ponechané zcela bez zásahu) nebyly shledány „akutně nebezpečnými a byly ponechány“, ačkoli stav stromů v obou částech aleje byl zhruba stejný.

Jak pečovat o staré stromy a jejich obyvatele?

Staré stromy a mrtvé dřevo jsou ochránářsky mimořádně významné. Hostí řádově tisíce druhů organismů, které představují jednu z nejhroženějších složek naší přírody (např. Živa 2001, 2: 79–82; 2004, 2: 73–75; 2006, 4: 172–173). Podstatná část těchto organismů potřebuje volně rostlé, staré a osluněné stromy. Dřeviny v lidské blízkosti jsou často jejich posledním refugiem, protože z volné krajiny, z lesů i z chráněných území je vytlačilo nevhodné hospodaření nebo naopak bezzášahový režim. Evropské fondy i další zdroje momentálně nabízejí značný objem prostředků využitelných k péči o parky, aleje a zeleň vůbec (příklad problémů asanace starých stromů v parcích z pohledu ochrany ohrožených druhů brouků přinesla i Živa 2005, 3: 124). Proto chceme uvést několik základních pravidel a východisek, jež je dobré mít na paměti při péči o dřeviny, které hostí nebo mohou hostit ohrožené saproxylické organismy:

- Prioritou je zajištění bezpečnosti kolemjdoucích.

- Důležité ale je nezmenšovat zbytečně množství starých stromů a mrtvého dřeva v krajině, velmi nežádoucí je i frézování pařezů.

- Skácení stromu by mělo být až poslední možností. Cílenými zásahy je možné prodlužovat životnost starých stromů, snižovat jejich těžišťe ořezáním větví nebo seříznutím horní části kmene. Omezí se tak riziko pádu stromu.

- Biologicky nejcennější je odumírající strom. Čím déle stromu umožníme umírat a rozpadat se, tím bohatší faunu bude hostit. Čím větší a starší strom, tím bohatší je škála jeho obyvatel. Pro ohrožené druhy jsou důležité hlavně kmeny a silné větve.

- Klíčová je kontinuita, tedy zajištění dlouhodobé přítomnosti dostatečného množ-

ství stanovišť, která konkrétní obyvatelé starých stromů potřebují (např. dutin).

- Stromy – podle druhu a podmínek – tvoří dutiny a další stanoviště obývaná ohroženými druhy ve věku mnoha desítek let až několika staletí. Je proto nezbytné uvažovat v dlouhodobém výhledu, přímo na lokalitě i jejím blízkém okolí pečovat o již vzrostlé stromy a dosazovat mladé stromy odpovídajících druhů.

- Je třeba vzít v potaz rozlohu a kvalitu lokality. Na malých a izolovaných lokalitách (takových je většina) musíme postupovat velice opatrně.

- Krajina je dnes v takovém stavu, že větší na populaci citlivých saproxylických druhů je malá a izolovaná. Pokud na konkrétní lokalitě vyhynou, velmi pravděpodobně

2 Mimořádně bohatá lokalita ohrožených saproxylických organismů (vázaných na odumírající dřevo) – Břeclavská alej u Valtic v květnu 2009.

Foto P. Jelínek

3 Stejná alej v říjnu 2009, těsně před vyfrézováním pařezů. Foto J. Procházka

nebudou mít možnost vrátit se z jiného místa.

- Ohrožené saproxylické organismy mají velmi omezenou schopnost se šířit. Např. páchník hnědý (*Osmoderma barnabita*) nebo samice roháče obecného (*Lucanus cervus*) uletí řádově stovky metrů, pohybují se především na volném prostranství nebo sledují lesní okraje a cesty.

Tab. 1 Seznam druhů hmyzu známých z vykácené části Břeclavské aleje, které jsou chráněny zákonem nebo považovány za ohrožené.

Druh	Kategorie zákonné ochrany podle vyhl. 395/1992	Ohrožení podle Červeného seznamu bezobratlých ČR
kovařík rezavý (<i>Elater ferrugineus</i>)	silně ohrožený	kriticky ohrožený
kovařík <i>Ectamenogonus montandoni</i>		kriticky ohrožený
kovařík <i>Crepidophorus mutilatus</i>		kriticky ohrožený
kovařík <i>Ischnodes sanguinicollis</i>		kriticky ohrožený
zdobenec proměnlivý (<i>Gnorimus variabilis</i>)	silně ohrožený	ohrožený
zlatohlávek skvostný (<i>Cetonischema aeruginosa</i>)	ohrožený	ohrožený
zlatohlávek <i>Protaetia fieberi</i>		ohrožený
zlatohlávek <i>Eupotosia affinis</i>		ohrožený
páchník hnědý (<i>Osmoderma barnabita</i>)	silně ohrožený	kriticky ohrožený
roháč obecný (<i>Lucanus cervus</i>)	ohrožený	ohrožený
krajník pižmový (<i>Calosoma inquisitor</i>)	ohrožený	
krajník hnědý (<i>C. sycophanta</i>)	ohrožený	zranitelný
tesařík <i>Stictoleptura erythroptera</i>		kriticky ohrožený
tesařík <i>Necydalis ulmi</i>		kriticky ohrožený
tesařík <i>Rhamnusium bicolor</i>		zranitelný
potemník <i>Tenebrio opacus</i>		kriticky ohrožený
mravkolev okatý (<i>Dendroleon pantherinus</i>)		kriticky ohrožený

4 Kriticky ohrožený tesařík *Stictoleptura erythroptera* měl v Břeclavské aleji jedno z posledních míst výskytu u nás.

5 Endemický křísek *Fagocyba cerricola* je znám pouze z cerové doubravy v Bořím lese. Foto I. Malenovský

6 Larva tesaříka *Rhamnusium bicolor* se vyvíjí ve stěnách dutin a puklin listnatých stromů. Dnes přežívá především ve městech a jejich okolí. Snímky J. Klváčka, pokud není uvedeno jinak

7 Kovařík rezavý (*Elater ferrugineus*) obývá dutiny stromů, kde jeho larvy napadají larvy velkých brouků, především zlatohlávků a páchníků. Foto S. Krejčík

8 Mravkolev okatý (*Dendroleon pantherinus*) patří k našim nejohroženějším sítkokřídlým (*Neuroptera*), jeho larvy si totiž místo písku k životu vybraly trouch v dutinách stromů. Foto V. Křivan

● Je možné a někdy nezbytné přistoupit k aktivní tvorbě dutin, trhlin a dalších mikrostanovišť pro ohrožené druhy, např. jednorázovým nebo občasným ořezem stromů. Pro obyvatele dutin je ideální pravidelný ořez stromů „na babku“, který vytváří dutiny již v mladých stromech.

● Často praktikované skácení stromu obývaného chráněnými druhy a jeho převoz někam, kde chránění tvorové „dokončí vývoj“, není optimální řešení. Oslabuje místní populaci a „zachránění“ brouci většinou nenajdou náhradní stanoviště. Likvidaci obyvatel stromu tak „odložíme“ maximálně o generaci. Je to ale lepší řešení, než strom rozřezat a spálit.

● Skácené stromy je možné shromažďovat na vhodném místě, částečně zakopat a zno-

vu postavit. Vytvoříme tak vhodné stanoviště např. pro roháče nebo nosorožky (a třeba prolézačku dětem).

● Péče o stromy a péče o jejich obyvatele jsou odlišné disciplíny. Chystané kroky je proto nezbytné konzultovat s arboristou i s odborníkem na saproxylický hmyz. Jejich pohledy na věc se mohou diametrálně lišit, ale rozumné řešení a domluva obvykle existuje.

● Důležité je informovat veřejnost. Vysvětlit proč a k jakým zásahům došlo nebo dojde. Informační tabule s poutavými texty a s obrázky hmyzu udělá z torza nebo padlého kmene zajímavou zastávku. Zajímavé věci lidé nepovažují za ošklivé.

Uvedená východiska jsou částečně proti-
chůdná. Tvorům, kteří obývají izolovanou

skupinu starých stromů, nepomůže, necháme-li všechny stromy pietně rozpadnout, aniž bychom včas připravili náhradní stanoviště. Ale nepomůže jim ani vykácení všech stromů a jejich náhrada výsadbou perspektivní do budoucna. Vždy je třeba hledat vhodné kompromisy, optimální postup závisí na požadavcích organismů, které konkrétní lokalitu obývají, na jejím stavu, rozloze, jejích dalších funkcích (architektonické, rekreační apod.) a možnostech (finančních a prostorových), které máme k dispozici.